

NÁZEV ŠKOLY:	GYMNÁZIUM JOSEFA JUNGMANNA LITOMĚŘICE, Svojsíkova 1, příspěvková organizace
ČÍSLO PROJEKTU:	CZ.1.07/1.5.00/34.1082
NÁZEV MATERIÁLU:	VY_32_INOVACE_4B_06_Novověký racionalismus
TÉMA SADY:	Filozofie, religionistika, náboženství
ROČNÍK:	4. ročník, oktáva
DATUM VZNIKU:	Červen 2013
AUTOŘI:	Luboš Nergl, Andrea Skokanová

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Novověký racionalismus

Anotace:

Výukový materiál je určen pro předmět základy společenských věd ve 4. ročníku.

Materiál obsahuje texty z učebnic určených převážně pro výuku na vysokých školách, jen výjimečně obsahuje jiné texty. Texty nemohou nahradit soustavný výklad dané problematiky, jejich funkce je motivační k dalšímu studiu zejména uvedených titulů. Zároveň je úloha textů inspirativní k frontálním diskusím a skupinovým debatám. Výše zmíněné inspiraci slouží otázky a úkoly.

Žáci si mohou texty vytisknout, stáhnout do mobilu či tabletu, mohou si je převést do otevřeného formátu, opatřit poznámkami, napsat odpovědi. Rovněž během vyučovací hodiny lze texty promítnout dataprojektorem na plátno.

Časová náročnost: 2 vyučovací hodiny týdně.

Přístup k internetu není bezpodmínečně nutný, jen některé úkoly odkazují na elektronické zdroje.

Arno Anzenbacher: Úvod do filozofie

Na základě rozlišení smyslovosti a racionality teď vyložíme dvě protikladná filozofická stanoviska: Empirismus zabsolutňuje aspekt smyslovosti, racionalismus zabsolutňuje aspekt racionality. Empiristické a racionalistické názory existovaly ve všech obdobích dějin filozofie. Ale v klasické podobě se s nimi setkáváme v novověké filozofii před Kantem, tedy v 17. a 18. století. Novověká filozofie se vyznačuje obratem k subjektu (←filozofie Já). Tento obrat byl možný dvojným způsobem: obrat k subjektu jakožto smyslové bytosti (empirismus) a obrat k subjektu jakožto rozumové bytosti (racionalismus). Lze konstatovat i určité zeměpisné rozdělení, které platí s určitým omezením dodnes: Empirismus se rozšířil především v anglosaských zemích, racionalismus na evropském kontinentě.

Ubaldo Nicola: Obrazové dějiny filozofie

Založení **dualistické metafyziky**, o něž se svým dílem zasloužil **Descartes**, bylo událostí, která měla pro filozofii moderní doby zásadní význam. Podle této teorie je celý svět složen výlučně ze dvou **substancí** (→Substance), dvou protikladných a nesouměřitelných realit, jež spolu nemají nic společného: z **myšlení a hmoty**.

Podle Descarta je existence **res cogitans** (myšlení) dokázána procesem hyperbolické skepse (→): o všem je možné pochybovat, ale není možné pochybovat o své existenci jako o pochybující mysli, podle slavného výroku cogito ergo sum.

Res cogitans je nerozprostraněné, uvědomuje si sebe sama a je svobodné, nemá materiální a prostorovou dimenzi. V celém vesmíru je přítomno pouze v lidských bytostech, v nichž tvoří **Já**, uvědomělou mysl.

Pojem res extenza zavedl Descartes jako symetrický protiklad res cogitans: **hmota** je všechno to, co není duch, tedy **pouhá prostorová rozprostraněnost** prostá sebeuvědomění. V metafyzických meditacích (Les Méditations metaphysiques, 1647) vysvětlil tyto pojmy na příkladu vosku. „Vezměme kousek vosku, který byl právě vyndán z úlu: ještě neztratil sladkost medu, který obsahoval, a zachovává ještě něco z vůně květů, na nichž byl nasbírán, jeho barva, jeho tvar a jeho velikost jsou zřejmé; je tvrdý, je studený, lze se jej dotknout, a když do něho udeříte, vydá nějaký zvuk.

Rodící se vědecká metoda využila **odduchovnění**, despiritualizaci **hmoty**, jež bylo v tomto dualismu obsažené, k tomu, aby provedla radikální kritiku magie (→), založené na zcela opačných principech, na animalismu, podle něhož i hmotě je vlastní oduševnělost, a na **kosmické sympatii** (→) podle níž vše interaguje se vším. Karteziánský vědec, ať už to byl fyzik, astronom či chemik, začal zacházet s hmotou jako s čistou rozprostraněností jako s entitou prostou psychických vlastností, imanentních energií, spirituálních hodnot a finálních příčin. Také karteziánští biologové a zoologové měli tendenci takto posuzovat předměty svých věd. Jeden z nejrelevantnějších a nejvíce diskutovaných důsledků dualismu byla redukce života živočichů na principy **mechanismu** (→).

Jelikož res cogitans (intelektuální schopnost nadaná sebeuvědoměním) existuje

pouze u člověka a nikoli v přírodě, zvířata je nutno považovat za mechanické automaty, které jsou sice velmi složité, ale nejsou schopny uvědomovat si své pocity. Přisuzovat jim čistě lidské psychologické rysy je určitá forma předvědeckého antropomorfismu (→). Karteziánští biologové dospěli až k tomu, že pes není přítelem člověka a jeho chování nevyjadřuje city. Když jej bijeme holí, zvuky, které slyšíme, nejsou bolestné vytí a kňučení, ale automatický bezděčný důsledek oněch „hydraulických mechanismů“, z nichž pozůstává jejich fyziologie. Užitečným aspektem této diskutabilní teorie je, že stejně jako ve stroji není žádná součástka zbytečná, tak i v přírodě není nic zavrženého, každý jev má svou specifickou hodnotu.

René Descartes: Rozprava o metodě

Protože pak nás naše smysly někdy klamou, jal jsem se předpokládat, že není věci, jež by byla taková, za jakou nám ji podávají; a protože existují lidé, kteří se mýlí v úsudcích i při nejjednodušších věcech z geometrie a přitom se dopouštějí paralogismů, soudil jsem, že mohu chybovat jako každý jiný, a proto jsem odvrhl jako klamně všechny důvody, jež jsem předtím pokládal za důkazy; a konečně soudě, že tytéž myšlenky jež máme ve bdění, mohou se nám dostavit také ve spánku, aniž je tedy jediná z nich pravdivá, rozhodl jsem se, že si budu představovat, že všechny věci, jež mi kdy přišly na mysl, nejsou též pravdivější než přeludy mých snů. Avšak ihned potom jsem si uvědomil, že i když jsem chtěl myslit, že vše je klamně, je nezbytně nutno, abych já, který tak myslím, existoval; a pozoruje, že tato pravda; myslím, tedy jsem, je tak pevná a jistá, že ani nejvýstřednější předpoklady skeptiků nejsou schopny jí otřást, soudil jsem, že ji mohu přijmout bez obavy za první zásadu filozofie, již jsem hledal.

Uvažuje pak o tom, že pochybuji, a že tedy má bytost není docela dokonalá, neboť jsem jasně viděl, že vědět je dokonalejší než pochybovat, pojal jsem úmysl hledat, odkud mi bylo dáno myslit na něco dokonalejšího, nežli jsem já sám; a poznal jsem zřetelně, že to musila být nějaká bytost vpravdě dokonalejší podstaty. Při myšlenkách o mnohých jiných věcech mimo mne, jako o nebi, zemi, světle, teple a tisíci jiných, nezáleželo mi tolik na tom, abych věděl, odkud pocházejí, neboť nezpozorovav v nich nic, co by je podle mého zdání stavělo nade mne, mohl jsem se domnívat, že, jsou-li skutečné, jsou závislé na mé přirozenosti, pokud tato přirozenost má určitou dokonalost; a nejsou-li skutečné, že je mám z nicoty, tj., že jsou ve mně proto, že mám nedostatky. Avšak nemohlo tomu být stejně s ideou bytosti dokonalejší než je má vlastní: neboť mít ji z nicoty byla věc zřejmě nemožná; a ježto je stejně protismyslné, aby dokonalejší bylo následkem méně dokonalého a závislé na něm, jako je nemyslitelné, že z ničeho pochází něco, nemohl jsem ji vyvodit také ze sebe sama; takže zbývalo jen to, že byla do mne vložena bytostí, jež byla opravdu dokonalejší než já a jež měla dokonce v sobě všechny dokonalosti, o nichž jsem mohl mít jisté ponětí, to jest, abych se vyjádřil jedním slovem, jež byla Bůh.

OTÁZKY A ÚKOLY

1. V úvodním textu píše Anzenbacher a zabsolutnění jednoho, či druhého aspektu poznání. Vysvětlete, co to pro poznání světa lidskými subjekty znamená.
2. Tzv. despiritualizace hmoty dala tvrdý úder alchymii. Vysvětlete proč.
3. V čem spočívá tzv. karteziánský dualismus?
4. Ve druhém Descartově textu je podán důkaz existence boha. K čemu Descartes boha potřebuje? V čem se Descartův motiv dokázat boha odlišuje od motivu scholastiků?
5. Od druhé poloviny 17. století se pod vlivem Descarta konaly veřejné demonstrace vivisekce. Objasněte, co to znamená.
6. V současnosti se dělají pokusy na zvířetech v oblasti medicíny, farmaceutického průmyslu apod. Za takovými experimenty se může skrývat karteziánská reifikace (mechanický redukcionismus). Vysvětlete, co to znamená.
7. Descartes výrokem „myslím, tedy jsem“ ovlivnil náš vztah k duševně postiženým lidem. Jak?
8. Následující filozofičtí racionalisté Spinoza a Leibniz překonali Descarta. Vyhledejte v literatuře či elektronických zdrojích jak a v čem.

Zdroje:

ANZENBACHER, A. *Úvod do filozofie*. 2. vyd. Praha: SPN, 1991, ISBN 80-04-26038-1, str. 135

HALADA, J., GEUSS, A. *Čítanka z dějin filozofie*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1978, ISBN neuvedeno, str. 159 - 160

NICOLA, U. *Obrazové dějiny filozofie*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group, 2006, ISBN 80-242-1578-0, str. 308, 312